

„ROSSZKEDVÜNK TELE”

Mikecz Dániel

(TK Politikatudományi Intézet)

A recenzió beérkezett: 2021. március 3., véglegesítés: 2021. március 4.

*(Kovách Imre [szerk.]: *Mobilitás és integráció a magyar társadalomban. Társadalomtudományi Kutatóközpont–Argumentum Kiadó, Budapest, 2020, 376 oldal*)*

A közkeletű meggyőződés szerint Magyarországon sokan úgy érzik, hogy értenek a labdarúgáshoz és a politikához. Ritkán esik azonban szó azonban a magyar társadalom állapotára vonatkozó véleményekről. Közkezen forognak ugyanis a magyar emberek vélt irigységével, kooperációs képességükkel és hajlamukkal, az érvényesülési lehetőségekkel kapcsolatos meggyőzések. Olyan témák, élethelyzetek jelennek meg az ilyen beszélgetésekben, amelyek végső soron a társadalmi integrációra és mobilitásra vonatkoznak. Tegyük hozzá, az esetek többségében negatív tapasztalatokat tükröznek az említett vélemények. A Társadalomtudományi Kutatóközpont Szociológiai Intézetének zászlóshajó projektjének tekinthető, társadalmi integrációra vonatkozó kutatások eredményeit foglalja össze a *Mobilitás és integráció a magyar társadalomban* című tanulmánykötet. A kutatás és a kapcsolódó tanulmánykötet tehát éppen azokra a kérdésekre vonatkozik, amely a magyar társadalom önreflexiójának is központi eleme. A kötet négy nagyobb téma szerint csoportosítja a tanulmányokat: Mobilitás és integráció; Területi mobilitás; Vissza a társadalomba; Határon innen, határon túl.

A *Mobilitás és integráció* fejezet első tanulmányában (Pártszimpátia és a társadalmi mobilitás érzékelése) Huszár Ákos és Szabó Andrea a politikai orientáció és az egyéni életlehetőségek összefüggéseit vizsgálja. Írásukban nem csupán a társadalmi mobilitás objektív tényezőire fókuszálnak, de céljuk annak kiderítése is, hogyan értékelik a kérdezettek saját mobilitási lehetőségeiket, valamint az milyen viszonyban áll a kemény tényezőkkel. Kiindulópontjuk szerint ezt a megközelítést a „post-truth” világ megjelenése indokolja, valamint olyan kampányok is a mobilitás szubjektíven megélt korlátoltságához kapcsolódik, mint a Fidesz 2006-os „Rosszabbul élünk, mint 4 éve” szlogene. Eredményeik alapján igazolva látják azt a hipotézisüket, hogy a kormánypárti szavazókra jellemzőbb az a szubjektív megítélés, miszerint helyzetük javult.

Az összefüggést erősíti, hogy a modellbe bevont többi változóhoz képest a politikai orientáció bír a legerősebb magyarázó erővel ebben a tekintetben. A kormánypárti választók pozitív szubjektív társadalmi mobilizációs érzékelése azonban nem a 10 évvel korábbi saját helyzetükkel, hanem a szüleik körülményeivel összehasonlításban jelentkezik. Szabó és Huszár szerint a magasabb életkorral függ össze, hogy az MSZP és a DK választói is felfelé tartó egyéni mobilizációt érzékelnek. Az LMP és a Momentum esetében pedig az alacsonyabb életkorral függ össze a 10 évvel ezelőtthez képest jobb életkörülmények észlelése, amikor szavazóik közül sokaknak nem volt még saját egzisztenciája. A kutatás szerint leginkább a Jobbik szavazói értékelik rosszra saját helyzetüket.

Huszár Ákos, Balogh Karolina és Győri Ágnes *A társadalmi mobilitás egyenlőtlensége a nők és a férfiak között. Közeledés vagy távolodás?* című tanulmánya a társadalmi mobilitást nem a politikai orientáció, hanem a nem alapján vizsgálja. Ahogy a szerzők írják, a kutatást egyrészt az indokolja, hogy a korábbi évtizedekben kiegyenlítődték a társadalmi mobilizációs esélyek Magyarországon, másrészt a kutatók arra is kíváncsiak voltak, hogy Magyarországon is jellemző-e az a kortárs jelenség, miszerint a növekvő mobilizációs egyenlőtlenségek mellett a nők esélyei javulnak. A TK Mobilitás Kutatási Centrum adatai ugyanakkor azt mutatják, hogy a fiatalabb generációk kisebb arányban képesek a társadalmi előrelépéshez szüleik generációjához képest. Ez a jelenség, a lefelé tartó mobilitás az 1990-es évektől kezdve tapasztalható. Az eredmények szerint a nők esetében nagyobb arányban található a felfelé mobilak, ugyanakkor ez a társadalmi középen belül fellépő mozgások következménye, valamint az alul lévő nők esetében inkább a mozdulatlanság a jellemző. A nők esetében tehát jellemzően az alacsony státusz öröklődik a szülőktől, míg a férfiak esetében a privilegizált helyzet.

Gerő Márton, Hajdu Gábor, Kovách Imre, Kristóf Luca és Szabó Andrea a TK Mobilitás Kutatási Centrum 2015 és 2018-as adatfelvétele, valamint a KSH adatai alapján vizsgálja a társadalmi integráció tendenciáit *A magyar társadalom integrációja 2015, 2018* című tanulmányukban. Kutatásuk különlegessége, hogy a társadalmi folyamatokat összevetik a kormányzati célokkal. Képet kaphatunk így arról, hogy mekkora mértékben teljesülnek a politikai célokkal, összefüggésben vannak-e azok a társadalmi valósággal. A társadalmi integráció szempontjából lényeges kormányzati intézkedések öt területét azonosítja a tanulmány. Ezek a munkahelyteremtés; a jövedelmek, a nyugdíjrendszer, a középosztályt érintő intézkedések, valamint a társadalom- és szociálpolitika. A kutatás egyfelől megerősítette a 2015-ös adatfelvétel és módszer alkalmazhatóságát, az egyes integrációs csoportok a 2018-as mintában is jó elkülönülnek. Ezek a csoportok a kapcsolatgazdag politikailag aktívak, a lokálisan integráltak, a normakövető munkaerőpiacon integráltak, a normakövető kapcsolatgazdagok, a normaszegő munkaerőpiacon integráltak, a normakövető

dezintegráltak, valamint a kirekesztett alulintegráltak. Rámutatnak a szerzők továbbá arra, hogy a Fidesz–KDNP-kormány céljainak megfelelően erősödött a magyar társadalom munkaerőpiaci jelenléte, erősödött a felső társadalmi kétharmad integrációja, amely azonban az alsó harmad dezintegrációja mellett történt meg a szerzők által vizsgált időszakban.

Noha az előbb bemutatott fejezet a társadalmi integráció és a kormányzati szándékok összefüggéseit vizsgálta, a tanulmánykötetben önálló fejezet foglalkozik a magyar társadalompolitika integrációjával (Szabó Andrea–Gerő Márton: *A magyar társadalom politikai integrációja*). A szerzők szándéka annak vizsgálata volt, hogy milyen mechanizmusokon keresztül történik a magyar társadalom politikai integrációja. A tanulmány célja az is, hogy feltárja Habermas kategóriakészletének segítségével, hogy a NER milyen módon képes széles, „tartalmilag diffúz tömeglojalitást” kialakítani a társadalomban. Az integrációs csoportok és a pártpreferencia, a politikai attitűdök és értékek, valamint a politikai részvétel összevetése révén egy háromszatú társadalom képe rajzolódik ki. A legjobban integrált csoportok aktívan részt vesznek a politikában és a civil társadalomban, jöhetnek ez elsősorban a választási részvételre és a nem közéleti civil szervezetekre vonatkozik. Ezek a csoportok továbbá bíznak az államban és intézményeiben, a demokráciában és jövőjükben. Ahogy a szerzők arra rámutatnak, bár az erősen integrált csoportokban erősen felülreprezentált a Fidesz, a legfontosabb mégsem a pártpreferencia, hanem az államba és az intézményekbe vetett bizalom. Ezek az attitűdökön keresztül integrálódnak a második csoport tagjai is a politikához, akik társadalmi szinten kevésbé integráltak, ugyanakkor felmutatják a lojális állampolgári kultúra jellemzőit. Esetükben és a felülintegráltak esetében is felfedezhető az asszertív állampolgári kultúra, ugyanis ezekben a csoportokban is találhatóak a kormánnyal kritikus, de résztvevő egyének. A harmadik csoportban azonban az alacsony társadalmi integráció alacsony politikai integrációval párosul. A politikában részt nem vevők, abból kiábrándultak, saját helyzetükkel kapcsolatban borúlátók. A Fidesz kormány szempontjából a diffúz tömeglojalitást az elégedett, társadalmilag és személyes kapcsolataik tekintetében is erősen integráltak erős politikai és civil részvétele, valamint az elégedetlenség, alulintegráltak távolmaradása teremti meg. Érdemes ehhez hozzátenni, hogy mivel a lojalitás elsősorban az állammal szemben jelenik meg, ezt az a politikai erő tudja kiaknázni, amely sikeresen azonosítja magát az állammal.

A második, *Területi mobilitás* rész első tanulmányában Csizmady Adrienne, Győri Ágnes, Kószeghy Lea és Rácz Attila a területi mobilitás jellegzetességeit vizsgálja a TK Mobilitás Kutatási Centrum és a KSH adatai alapján *Területi mobilitás és a magyar társadalom integrációs csoportjai* című tanulmányukban. Kutatási kérdésük, hogy a Gerő Márton és szerzőtársai által bemutatott integrációs csoportokra milyen területi mobilitás jellemző. A térképekkel, ábrákkal gazdagon illusztrált tanulmány megállapítása szerint az alacsony magyaror-

szági mobilitáson az Európai Unióhoz való csatlakozás, majd a 2008-as pénzügyi válság után következő fellendülés változtatott szerény mértékben pozitív irányban. A lakhatást érintő állami programok ugyanakkor csak erősítik a lakásmobilitásban jelentkező társadalmi különbségeket, de nem változtatnak az egyenlőtlenségeken. Ahogy a szerzők rámutatnak, Magyarországon éppen a lakástulajdon a térbeli mobilitás egyik legnagyobb gátja a szociális kapcsolatok és a státusz megőrzése mellett. Tegyük hozzá, az említett lakhatással kapcsolatos állami programok pedig a tulajdonszerzést támogatják. A kutatás az előző tanulmányokhoz hasonlóan egy kettősséget állapít meg: az erősen integráltak nincsenek rákényszerítve a területi mobilitásra, valamint van ebben a tekintetben választási lehetőségük, az alacsonyan integráltaknak ugyanakkor korlátozottak a mobilitási esélyeik. Megkockáztatható, hogy a koronavírus-járvány nyomán az atipikus foglalkoztatási formák elterjedése, így az otthonról végzett munkavállalásból származó előnyöket is elsősorban az erősen integrált társadalmi csoportok tudják kihasználni.

Csizmady Adrienne és szerzőtársainak egyik megállapítása éppen az volt, hogy a területi mobilitásnak akadályja lehet az egyén társas beágyazottsága. Dávid Beáta, Albert Fruzsina és Huszti Éva *Kapcsolati tőke és földrajzi mobilitás* című tanulmányukban közelebbről vizsgálják meg a társadalmi tőke és a területi mobilitás összefüggéseit. A fejezet arra a következtetésre jut, hogy nem befolyásolja a bizalmas beszélgetési hálózatok kiterjedését az, hogy területileg mobil vagy sem az egyén. A nem mobil válaszadók esetében azonban nagyobb szerepet kapnak a rokonok, mint bizalmas kapcsolatok. A jobban integráltak továbbá képesek megőrizni kapcsolataikat a nagyobb távolság ellenére is. Az ingázás és a társadalmi helyzet közötti kétirányú kapcsolatot a szociológiai tényezők felől közelíti meg a Bakó Tamás–Kálmán Judit szerzőpáros a *Változott-e az ingázásban a nemek közötti egyenlőtlenség? Az ingázási időre ható tényezők és változásuk 1990 és 2011 között Magyarországon* című tanulmánya. Legjelentősebb megállapításuk, hogy a népszámlálási adatok alapján az 1990 és 2011 közötti időszakban a nők az ingázási időben és távolságban is felzárkóztak a férfiakhoz. A legfontosabb változónak az ingázás tekintetében a lakóhely bizonyult. Az eredmények szerint a Közép-Magyarországi régióban élők töltötték a legtöbb időt ingázással, amelynek a szerzők véleménye szerint megvannak a maga társadalmi, egészségügyi költségei.

A *Vissza a társadalomba* szekcióban Rácz Andrea *A szociális munka intervencióinak hatása a társadalmi mobilitásra és immobilitásra* címmel a szociális munkát a hátrányos helyzetű családok mobilitási lehetőségei felől veszi szemügyre. A szerző saját adatfelvételén alapuló kvantitatív és kvalitatív kutatási eredményei a családok mobilitására vonatkozóan a szociális munka hatástalanságára mutatnak rá. Ennek okai közé tartozik az információhiány, a családok ugyanis sok esetben nincsenek azzal tisztában, hogy létezik egy olyan intézményrendszer, amelynek feladata problémáik megoldása lenne. Problémát okoz még

a bizalomhiány, az ellátórendszer forráshiánya, a komplex, rendszerszintű, prevenciók megközelítés hiánya. Rácz Andrea végül arra a következtetésre jut, hogy végső soron a családsegítés, a szociális ellátórendszer nem elősegíti a társadalmi mobilitást, hanem ellenkezőleg, rögzíti a hátrányos helyzetet.

Szintén hátrányos helyzetűek, konkrétan a börtönviselték szabadulás utáni integrációs és mobilitási lehetőségeit kutatja Boza István, Csáki Anikó, Ilyés Virág, Köllő János, Kómúves Zsófia, Márk Lili és Mészáros Mercedes a *Keresleti korlátok a börtönből szabadultak reintegrációjában* című fejezetben. Ahogyan azt a szerzők megállapítják, a volt fogvatartottak esetében a szociális stigma mellett problémát jelent a munkatapasztalat megkopása, az egykori szaktudás elértéktelenedése az általános beilleszkedési problémák mellett. Kutatásukban a munkáltatók által alkalmazott kockázatsökkentő stratégiákat vizsgálják, azaz a munkakör megválasztásának, az alacsonyabb bérezésnek és a munkavállalóra vonatkozó többletinformáció szerzésének stratégiáját. Következtetések szerint a börtönviselt munkavállalók lényegesen kevesebb időt töltenek adott munkahelyen, ami annak következménye, hogy jellemzően rövid ideig tartó, időszakos munkát sikerül vállalniuk, továbbá esetükben nagyobb az állásvesztés lehetősége is. Ezekon a hátrányokon az változtathat, ha a munkáltatónak van lehetősége több információt szereznie az általa foglalkoztatotról, vagy már korábban is dolgozott együtt korábbi fogvatartottakkal. A szerzők a fejezetet szakpolitikai ajánlásokkal zárják.

A társadalomba való „visszatérés” után a kötet nemzetközileg is kitekint a *Határon innen, határon túl* című részben. Ennek első, a *Magyar diaszpóra és az anyaország. Diaszporizáció és diaszporapolitika* című tanulmánya a külföldön, diaszpórában élő és az anyaországi magyarok kapcsolatát elemzi. Papp Z. Attila, Kovács Eszter és Kovács András röviden áttekintik a nyugatra irányuló magyar kivándorlási hullámokat a XIX. század végétől, valamint a velük kapcsolatos hivatalos magyar állami álláspontot, majd megfogalmazzák kutatásuk célját. Vizsgálatuk arra irányul, hogy a közelmúltban Magyarországról kivándorló diaszpórának tekinthetőek-e, tehát esetükben érvényesül-e az anyaországi orientáció, valamint a befogadó társadalomtól etnikai távolságot tart-e. Egy több mint 18 ezer válaszadó által kitöltött online kérdőív alapján három csoportba osztották az Ausztriába, az Egyesült Államokba, az Egyesült Királyságba és Németországba kivándorolt magyarokat aszerint, hogy milyen gyakori látogatói a diaszpórintézményeknek, kulturális eseményeknek. Ezt a három csoportot az elkötelezett diaszpóra vagy diaszporizálódó közösségek, a megszólíthatatlanok, valamint a politizáló migránsok alkotják. A szerzők szerint az első beazonosított csoport, amely a minta nagyjából 10 százaléka, alkothatja a nyugati magyar diaszpórát, míg a magasabb végzettséggel és politikai kivándorlási motivációkkal rendelkező politizáló migránsok egy transznacionális identitással bíró réteget alkotnak.

A határon túli kitekintés második tanulmányában (*Szolidaritás és társadalmi mobilitás. Magyar bevándorlók jótékonyága és fizetett munkája a német bevándorlási rendszerben*) Feischmidt Margit és Zakariás Ildikó annak járt utána, hogy a menekültellátásban történő önkéntes és fizetett munka javítja-e a magyar kivándorlók külföldi – a tanulmány esetében németországi – munkaerőpiaci integrációját. A menekültek segítése önkéntes vagy fizetett alapon összefüggést mutat az egyén társadalmi státuszával, ugyanakkor a politikai szempontok miatt kivándorló, a magyarországi jobboldali kormánnyal nem szimpatizáló válaszadók körében jellemzőbb az önkéntes munka. A menekültellátásban végzett munka továbbá társadalmi mobilitási eszközt jelent a korábban rész-munkaidőben dolgozó vagy alkalmi munkát végző magyar kivándoroltak részére. Esetükben tehát – ahogy a szerzők fogalmazznak – a bevándorlók nem munkaerőpiaci veszélyt, hanem lehetőséget jelentenek.

A Kovách Imre által szerkesztett kötet sok tekintetben visszaigazolja azokat az elterjedt nézeteket, amelyek negatívan ítélik meg a magyarországi társadalmi integráció mértékét és a mobilitási lehetőségeket. Felfedezhetők azonban olyan tendenciák, amelyek képesek „rosszkedvünk telét tündöklő nyárrá” változtatni. Noha csekély mértékben, de mérhető mind a társadalmi integráció, mind a területi mobilitás erősödése. Megállapítható az is, hogy megfelelő szakpolitikai tervezéssel, az erőforrások biztosításával hatékonyabban működtethetőek azok az intézmények, amelyek feladata nem a hátrányos helyzet rögzítése lenne, hanem a társadalmi mobilitás elősegítése. A szakpolitikai ajánlások, az egyes kérdések továbbgondolása, a további kutatási irányok kijelölése segít a megfelelő rezonancia elérésére a tudományos, szakmai közösségben. Erre a közösségre hárul az a feladat is, hogy a tudománynépszerűsítés eszközeivel a laikus érdeklődők felé is közvetítsék a kötet eredményeit, amelyek a tudományos elvárások miatt az utóbbiak számára kevésbé befogadhatóak.